

ÇUKUROVA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN: 2458-7559

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.18560/cukurova.13>

CİLT 1, SAYI 1, KIŞ 2015

s. 1-7

ANAZARBUS, AEGEAI VE TARSUS KENTLERİNİN TİCARET YOLLARIYLA BAĞLANTISI¹

Murat DURUKAN²

Özet

Doğu Akdeniz tarihinin yanıt bekleyen sorularından biri, Roma İmparatorluk Dönemi'nde ve Geç Antik Çağ'da ortaya çıkan ekonomik hareketliliğin nedenleridir. Anadolu, Suriye, Lübnan ve Filistin kıyılarında yaşanan dikkat çekici gelişmelerin gerekçeleri hakkında net yanıtlar verilememektedir. Bazı bilim insanları Roma lejyonlarının Doğu Akdeniz'deki üretim hacmini arttırdığı ve ekonomiyi hatırı sayılır bir canlılık kazandırdığı üzerinde durmaktadır. Ancak askerî seferler her bölgede aynı ekonomik kalkınmaya neden olmamıştır.

Kilikia bölgesinde özellikle MS 4 ile erken 7. yy.'lar arasında gözlenen gelişmeler de, ciddi bir ekonomik hareketliliğin yaşandığına işaret etmekte ve tüm Doğu Akdeniz'in merak uyandıran bu problemine ışık tutabilecek önemli ipuçları barındırmaktadır. Bölgenin sahillerinde ortaya çıkan yeni yerleşimler; tarımsal üretim yapan çiftliklerin ve kırsal yerleşimlerin anormal ölçüde çoğalması ile inşa edilen kiliselerin sayısındaki artış, bu ekonomik hareketliliğin en somut yansımaları arasında gösterilebilir. Bu gelişmelerin yanı sıra antik dünyanın hemen her noktasında bulunan ve aynı zaman dilimine ait olan Kilikia kökenli LR1 amphoralarının üretiminde de bir patlama yaşanmıştır.

Bölgede, Roma ve Erken Bizans Dönemi'nde nasıl bir siyasi ve ticari tablo ile karşılaşılmaktadır? Ayrıca LR1 amphoralarının bu denli geniş bir coğrafyaya yayılması nasıl ve kimler vasıtasıyla olmuştur?

Adana ve Mersin illerinin sınırları içindeki antik kentler, tüm Doğu Akdeniz'i ilgilendiren bu çözümlenememiş probleme yanıt olabilecek ipuçları barındırmaktadır. Özellikle Anazarbus kentinin kuruluşu, Aegeai ve Tarsus kentleriyle birlikte bölgede nasıl bir ticari misyon üstlendiği irdelenecek ve konuya ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Anazarbus, Aegeai, Tarsus, Kilikia, LR1 Amphoraları

THE RELATION OF ANAZARBUS, AEGEAI AND TARSUS WITH THE TRADE ROADS

Abstract

One of the questions of the Eastern Mediterranean's history is the cause of the economic activity occurring in the Roman Imperial Period and the Late Antiquity. This can not be given clear answers about the reasons of the remarkable developments in the Anatolian, Syrian, Lebanon and Palestinian coast. Some scientists are standing on the Roman legions in the eastern Mediterranean that increase

¹Bu çalışma 17-19 Nisan 2015 tarihlerinde Adana'da gerçekleştirilen 1. Uluslararası Tarihte Adana ve Çukurova Sempozyumu'nda sunulan aynı başlıklı sözlü bildirin genişletilmesiyle oluşturulmuştur

² Prof. Dr., Mersin Üniversitesi, e-posta: mdurukan@mersin.edu.tr

the production volume and gained considerable vitality to the economy. However, military expeditions, does not lead to the same economic development in all regions.

The developments, observed especially between the 4th and 7th century AD, indicates that there are serious economic mobility in Cilicia. This situation contains some important clues that could shed light on this intriguing problem all over the Eastern Mediterranean. New settlements appeared in the region's coast; abnormally proliferation of the extent of agricultural production and rural farms and increase in the number of churches built, can be shown between the most concrete reflection of this economic activity. In addition to these developments has been an explosion in the production of Cilician originated LR1 amphorae which are belonging to the same time and found in almost every point of the ancient world.

This view brings up some questions. For example, how was the political and commercial situation in the region, in Roman and Early Byzantine periods? In addition, how and who was providing it such a spread over a wide geographical area of the LR1 amphorae? In particular, it will be examined the foundation of Anazarbus and commercial mission in the region together with Aegeai and Tarsus.

Keywords: Anazarbus, Aegeai, Tarsus, Cilicia, LR1 Amphorae

ANAZARBUS'UN KURULUŞU VE SEÇİLEN LOKASYONUN ANLAMI

Anazarbus, kurulduğu tarih ve bulunduğu lokasyon açısından dikkat çekici bir kenttir. Akdeniz'e oldukça uzak bir noktada bulunmasına rağmen, kurulduğu andan itibaren giderek büyüyen ve zenginleşen bir grafik çizmiştir.

Anazarbus'la ilgili bilgiler Augustus'un Ovalık Kilikia'yı ziyaret etmesinden sonra artış göstermektedir. MÖ 19 yılındaki bu önemli ziyaret sırasında Anazarbus kenti tekrar kurulmuş ve ismi de Kaisareia olarak değiştirilmiştir. Başkent Hierapolis-Kastabala dinî bir merkez olarak misyonunu korurken, Anazarbus bölgenin siyasî ve ekonomik merkezi olarak kabul görmeye başlamıştır³.

Roma'nın en önemli imparatoru Augustus ve bölgenin vasal kralı Tarkondimotos'un birlikte kurdukları kentin, bölgedeki küçük kırsal yerleşimlerden farklı, büyük bir cazibe merkezi olması ve kalabalık bir nüfusu barındırması beklenir. Bu ölçekte bir kentin kurulabilmesi için öncelikle çok sayıda yerleşimciye ihtiyaç vardır. Bu insanlar büyük olasılıkla yakın çevredeki küçük yerleşim birimlerinden Anazarbus'a taşınmış olmalıdır. Bir başka bakış açısıyla, nüfusun Tarkondimotos'un egemenlik alanından sağlandığı tahmin edilebilir. Bunun en önemli ipuçlarına Anazarbus'un 30 km kadar güney-batısındaki Sirkeli Höyük'te rastlanmaktadır. Sirkeli kazılarını yapan ekibin tespitlerine göre, bu höyükteki en geç seramikler Doğu Sigillata A olarak tanımlanan ve Augustus Dönemi'ne tarihlenen örneklerdir. Bu bulgulara dayanarak Sirkeli Höyük'ünün bu tarihlerde terk edildiği önerilmektedir⁴. Anazarbus'un da aynı tarihlerde kurulmuş büyük bir kent olduğu hatırlanırsa, Sirkeli halkının, yeni kurulan Anazarbus'a yerleştirilmiş olabileceği tahmin edilebilir⁵. Nitekim Augustus tarafından bölgenin yöneticisi tayin edilen I. Tarkondimotos'un kontrol ettiği bölge, hem Anazarbus'u hem de Sirkeli bölgesini kapsamaktadır. Bu nedenle Sirkeli Höyük'te yaşamın durduğu tarihte Anazarbus gibi büyük bir kentin kurulmuş olmasını tesadüf olarak değerlendirmek güçtür.

Anazarbus'a yaklaşık 40 km mesafede yer alan Tatarlı Höyük'te de aynı zaman diliminde aynı gelişmelerin yaşandığı anlaşılmaktadır. Nitekim Geç Hellenistik Dönem'e kadar arkeolojik

³ Musrafa H. Sayar, "Tarkondimotos Seine Dynastie, seine Politik und sein Reich", E. Jean, A.M. Dinçol and S. Durugönül (eds.) La Cilicie : Espaces e Pouvoris Locaux Table ronde Internationale, s. 376

⁴ Natascha Kreutz, Die Siedlung auf dem Sirkeli Höyük (Prov. Adana, in hellenistischer Zeit. In: A. Hoffmann, R. Posamentir & M. H. Sayar (eds.), Hellenismus in der Kilikia Pedias, Byzas 14, Istanbul 2011, 152.

⁵ Ekin Kozal & Mirko Novák, "Sirkeli Höyük A Bronze and Iron Age Urban Settlement in Plain Cilicia", Der Anschnitt Anatolian Metal IV, Beiheft 25, s. 235

malzeme bulunan kazılarda, Roma Dönemi'ne ait arkeolojik buluntu söz konusu değildir⁶. Malzemenin kesildiği tarih, yine Anazarbus'un kurulduğu yıllara rastlamaktadır. Bu bağlamda Tatarlı Höyük halkının da Anazarbus'a taşınmış olabileceği tahmin edilebilir. Benzeri gelişmeler, ileride yapılacak kazı çalışmaları sayesinde başka höyüklerde de tespit edilebilir. Görüldüğü üzere, Anazarbus gibi büyük bir kentin kurulması, geniş bir alanda sosyo-politik değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur.

Augustus ve Tarkondimotos'un birlikte bir kent kurmaya karar vermelerinin ve bu lokasyonu tercih etmelerinin somut gerekçeleri olduğu da tahmin edilebilir. Bir diğer ifadeyle Anazarbus gibi büyük bir kentin kurulma kararı ve yer seçimi, sadece keyfi bir tutum, imparatora yapılmış nazik bir jest veya tesadüflerle açıklanamaz. Bunu açıklayabilmek için dönemin, küresel ölçekte siyasi ve iktisadi analizinin yapılması gerekmektedir.

DOĞU AKDENİZ'DEKİ TİCARET YOLLARINI HAREKETLENDİREN BAZI ETMENLER

Dikkatleri çeken en önemli husus, Augustus Dönemi'nin, Uzak Doğu ile Akdeniz arasındaki ticaretin gelişmeye başladığı dönem olmasıdır. Hintli elçilerin başkent Roma'da Augustus'a hediyeler sunmuş oldukları bilinmektedir⁷. Aslında Uzak Doğu ile ilişkilerin geçmişi Hellenistik Dönem'e kadar geriye gitmektedir⁸. Ancak Hint Okyanusu'ndaki Muson rüzgârlarının yıllık döngüsünün Augustus Dönemi veya biraz daha öncesinde Batılılar tarafından anlaşılabilirliği tahmin edilmektedir. Hippolaos'un Muson rüzgârlarının gizemini çözmesinin ardından, Hindistan seferleri sistematik bir hale gelebilmiştir⁹. Hâkim rüzgârların sırrı çözüldükten sonra Uzak Doğu ile ticari ilişkiler de hızla gelişmeye başlamıştır.

Yazıldığı tarih konusunda tartışmalar olmakla birlikte, büyük olasılıkla MS 1. yy.'a ait olan *Periplus Maris Erythraei* isimli Yunanca metinler, yine Erken İmparatorluk Dönemi'nde Asya ile yapılan ticaret kapsamında gerçekleşen gemi yolculukları hakkında eşsiz bilgiler içermektedir. Kızıldeniz ve doğusunda var olan tüm denizleri, limanları ve kıyıları tanımlayan bu değerli metinlerin yazarı bilinmemekle birlikte, Uzakdoğu ile ticaret yapan bir tüccar tarafından başarılı bir biçimde kaleme alınmış olduğu düşünülmektedir¹⁰. Takip eden yüzyılda, MS 166 tarihinde, Romalı bir elçinin, Çin imparatoruna başarısız ziyaret gerçekleştirdiği kayıtlarda yer almaktadır¹¹. Ayrıca, Kızıldeniz'in doğu kıyısında, Önyasya kervan yollarıyla bağlantısı bulunan ve Romalılar tarafından korunan Leuke Kome isimli liman da, Roma İmparatorluk Dönemi'nde Uzak Doğu ile kurulan ticari ilişkilerin önemini göstermesi açısından dikkat çekmektedir. Zira bu dönemde Leuke Kome ile Petra arasında da işlek bir yol bulunmaktadır. Zengin Petra şehrinde görevli olan Romalı bir gümrük memuru, bu kente giren malların dörtte birini Roma adına tahsil etmektedir¹².

Çin ve Hindistan'dan Baharat ve İpek Yolları aracılığıyla taşınan ürünler arasında, aristokrat kesimin büyük ilgi gösterdiği, başta karabiber olmak üzere, tarçın, kimyon, karanfil, misk gibi

⁶ Bu konuda bilgi veren Tatarlı Höyük Kazıları Başkanı sayın Serdar Girginer'e çok teşekkür ederim.

⁷ Helmut Uhlig, *İpek Yolu, Çin ve Roma Arasında Eski Dünya Kültürü*, (Die Seidenstraße, Antike Weltkultur zwischen China und Rom, Translated By: Alev Kırımlı), İstanbul 2000, s. 154 vd.

⁸ Lionel Casson, *Antik Çağda Seyahat (Travel in the Ancient World*, Translated by: Nalan Özsoy), İstanbul 2008, s. 109

⁹ Muson Rüzgârlarının Augustus döneminde bilinçli şekilde kullanılıyor olması gerekçe gösterilerek, Yunanlı denizci Hippolaos'un MÖ 1. yy.'da yaşadığı tahmin edilmektedir, Helmut Uhlig, *İpek Yolu, Çin ve Roma Arasında Eski Dünya Kültürü*, (Die Seidenstraße, Antike Weltkultur zwischen China und Rom, Translated By: Alev Kırımlı), İstanbul 2000, s. 158.

¹⁰ Helmut Uhlig, *İpek Yolu, Çin ve Roma Arasında Eski Dünya Kültürü*, (Die Seidenstraße, Antike Weltkultur zwischen China und Rom, Translated By: Alev Kırımlı), İstanbul 2000, s. 161 vd.

¹¹ Helmut Uhlig, *İpek Yolu, Çin ve Roma Arasında Eski Dünya Kültürü*, (Die Seidenstraße, Antike Weltkultur zwischen China und Rom, Translated By: Alev Kırımlı), İstanbul 2000, s. 172 vd; Lionel Casson, *Antik Çağda Seyahat (Travel in the Ancient World*, Translated by: Nalan Özsoy), İstanbul 2008, s. 110

¹² Helmut Uhlig, *İpek Yolu, Çin ve Roma Arasında Eski Dünya Kültürü*, (Die Seidenstraße, Antike Weltkultur zwischen China und Rom, Translated By: Alev Kırımlı), İstanbul 2000, s. 164

baharatlar¹³ ve değişik aromalar vardır¹⁴. Çin ipeği de Roma Dönemi'nden itibaren bir statü sembolü haline dönüşen ve çok yüksek ücretler ödenerek temin edilen bir ürün halini almıştır¹⁵. Hanedanın ve senatörlerin yanı sıra, dini törenlerin asal gereklilikleri arasında bulunan ipek, imparatorluk aristokrasisi içinde olduğu gibi komşu krallıklarda da aranan bir ürün haline gelmiştir¹⁶.

MS 3. yy.'da tüm imparatorluğu derinden etkileyen siyasi ve ekonomik kaos ticareti de etkilemiştir. Bu kaosun ardından başlayan toparlanma sürecinin en önemli sonuçlarından biri ise, MS 4. yy.'ın ilk yarısında Konstantinopolis'in kurulması olmuştur. Roma'nın bu yeni başkenti aynı zamanda ticaretin de dünyadaki yeni merkezi durumuna gelmiştir. Antik dünyanın her yerinden her çeşit ürün Konstantinopolis'e taşınmaya başlanmıştır. Nüfusu yüz binleri bulan yeni başkent ticaretin gelişmesine büyük etki yapmıştır.

MS 4 ila 7. yüzyıllar arasında, Doğu Akdeniz'de tarımsal ve ticarî anlamda büyük gelişme dönemi yaşanmıştır. Yaklaşık üç asır devam eden bu refah dönemi kabaca, Konstantinopolis'in kurulması ve Arap istilaları arasında kalan sürece isabet etmektedir.

MS 4 ve 7. yüzyıllar arasındaki süreç, aynı zamanda Uzak Doğu ile ilişkilerin de zirve yaptığı evredir. Çin ve Hindistan'ın otantik ürünlerinden kaynaklanan gemi trafiğinin anormal ölçülerde yoğunlaşması, Doğu Akdeniz yerleşimleri için olağan üstü bir fırsat yaratmıştır.

Asya kıtasını Akdeniz'e bağlayan İpek Yolu'nun son ve en önemli durağı Antiokheia, Uzak Doğu'nun otantik ürünlerinin bütün Akdeniz dünyasına servis edildiği kenttir. Çin ve Hindistan'dan deniz yoluyla getirilen ürünler ise Kızıldeniz'deki Berenice limanında karaya çıktıktan sonra Nil Nehri vasıtasıyla Aleksandria kentine taşınmıştır. Bu rota aynı zamanda İpek Yolu'nun da deniz yolu bağlantısını oluşturmaktadır. Dolayısıyla Çin ve Hindistan ürünlerinin İpek Yolu ve Baharat Yolu kanalıyla Batı'ya aktarıldığı kilit limanlar Antiokheia (Antakya) ve Aleksandria (İskenderiye) kentleridir.

Bu iki dev kent, Doğu Akdeniz'de özellikle MS 4 ve 7. yüzyıllar arasında yoğun bir ticarî trafik oluşmasına neden olmuştur. Zira hem Bizans İmparatorluğu'nda hem de komşu krallıklarda hararetle aranan Uzak Doğu ürünlerine sahip olabilmek için yüklü miktarda harcama yapılmaktadır. Uzak Doğu'nun otantik ürünlerine talebin yoğunlaşması, ticaret trafiğini de arttıran en önemli nedendir. Akdeniz'in her noktasından gelen gemici tüccarlar, daha kârlı bir sefer olabilmesi için, hem Antiokheia hem de Aleksandria kentlerine uğramayı tercih etmiş olmalıdır. Bu sayede ipek, baharat, çeşitli aromalar ve MS 6. yüzyıldan sonra da porselen gibi, Batı'da yoğun şekilde talep edilen ürünleri toplayarak ve kendi ellerindeki malları da satarak dönüş yolculuğuna geçmeleri mümkündür.

Kilikia bölgesinin bu ticari atmosfer içindeki rolü diğer coğrafi bölgelere oranla daha hareketli idi. Nitekim Uzak Doğu'dan gelen kervanların veya gemilerin, daha kârlı bir alış veriş amacıyla boş dönmeyecekleri tahmin edilebilir. Uzak Doğu'ya gidecek olan tüccarların yanlarına aldıkları ürünler arasında şarap ve zeytinyağı olduğu da anlaşılmaktadır. Yemen ve Hindistan gibi uzak coğrafyalarda Kilikia'da üretilmiş olan amphoraların bulunması, bu duruma kanıt olarak

¹³ Mitrofan Vasil'evich Levstchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi (Byzance Des Origines a 1453, Translated by: Maide Selen)*, İstanbul 1999, s. 70. Bu baharatlara, değerli taşlar ve MS 6. yy.'da keşfedilen Çin porseleni gibi egzotik ürünleri eklemek mümkündür, bkz. Helmut Uhlig, *İpek Yolu, Çin ve Roma Arasında Eski Dünya Kültürü, (Die Seidenstraße, Antike Weltkultur zwischen China und Rom, Translated By: Alev Kırımlı)*, İstanbul 2000, s. 343.

¹⁴ Frederic Jr. Rosengarten, *The Book Of Spices*, New York 1969, s. 23-96,

¹⁵ Helmut Uhlig, *İpek Yolu, Çin ve Roma Arasında Eski Dünya Kültürü, (Die Seidenstraße, Antike Weltkultur zwischen China und Rom, Translated By: Alev Kırımlı)*, İstanbul 2000, s. 113-114.

¹⁶ Robert Sabatino Lopez, "Silk Industry in the Byzantine Empire", *Speculum*, Vol. 20 No. 1, 1945, s. 1; John Hugo Wolfgang Gideon Liebeschuetz, *Antioch: City and Imperial Administration in the Later Roman Empire*, Oxford 1972, s. 78

gösterilebilir. Ayrıca Kilikia bölgesinde MS 4 ve 7. yüzyıllara tarihlenen tarımsal üretim ve ticaret ile ilişkili buluntularda büyük bir artış görülmektedir¹⁷.

ORTA ANADOLU'YU AKDENİZ'E BAĞLAYAN ÖNEMLİ GEÇİTLER: ANAZARBUS, TARSUS, AEĞEAI

Kırsal yerleşim yoğunluğunun artması, yeni liman kentlerinin kurulması, çiftlik komplekslerinin çoğalması, Kilikia üretimi olan LR1 amphoralarının sayısında olağan dışı bir patlama yaşanması gibi tespitler, Kilikia bölgesinin bu süreçte tarımsal ve ticari anlamda diğer bölgelerden daha hareketli bir dönem geçirdiğine işaret etmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri de Akdeniz ile Anadolu arasındaki en önemli dağ geçitlerinin Kilikia bölgesinde bulunmasıdır. Hem Akdeniz'in kendi içindeki ticaret yolları, hem de Uzak Doğu'dan Akdeniz'e ulaşan ticaret yolları aracılığıyla Kilikia'ya gelen ürünlerin Orta Anadolu'ya sevk edilebileceği iki önemli güzergâhtan biri Gülek Geçidi; diğeri ise Üsküyen Geçidi'dir. Kilikia Pylai (Kilikia Kapıları) olarak tanınan Gülek Geçidi'ne ulaşabilmek için Tarsus; Üsküyen Geçidi içinse Anazarbus güzergâhı kullanılmalıdır. Bu geçitler sayesinde ithal edilen ürünler önce Kilikia bölgesine ve sonra da bu bölgenin art alanındaki geniş Anadolu platosuna taşınmaktadır. Üsküyen Geçidi'ne ulaşan yol üzerinde bulunan Anazarbus'un deniz ile bağlantısı (kendisi bir liman kenti olmadığı için) en yakın liman olan Aegeai üzerinden kurulmaktadır. Akdeniz ile Anadolu arasındaki ticarî rotalar, bu dağ geçitleri sayesinde belirlenmiştir. Kilikia bölgesi bu ticari rotaları bünyesinde bulundurduğu için, jeopolitik ve jeostratejik anlamda önemli bir konuma sahiptir. Bu özelliğine bağlı olarak Kilikia, önemli kentlerin kurulduğu büyük bir tüketici ve aynı zamanda büyük bir üretici olarak da tanımlanabilir.

Augustus ve Tarkondimotos tarafından bu bilinçle kurulduğu anlaşılan Anazarbus kentinin yeri, bu ticari bağlantılar dikkate alınarak yapılan iktisadî hesapların sonucunda belirlenmiş olmalıdır. Yer seçiminin ne kadar isabetli olduğu ise Anazarbus'un giderek parlayan bir kent olmasından anlaşılmaktadır. Zira MS 2. yüzyılın ortalarından sonra Anazarbus'un en parlak çağlarının başladığı görülmektedir. Hatta geçmişi Neolitik Dönem'e kadar uzanan Tarsus gibi dev bir metropolle rekabete giren Anazarbus, Kilikia birliğinin liderliği için bu kentle yarışmıştır.

Deniz kıyısında yer almayan Anazarbus'un; Tarsus, Petra veya Palmyra gibi büyük ve zengin bir kent olabilmesinin en önemli nedenlerinden biri, ticaret yolları üzerinde olmasıdır. Bu yollar üzerinde bulunan komşu kentler Aegeai, Misis ve Magarsos'ta da benzer gelişmeleri gözlemlemek mümkündür. Ancak bazı siyasî tercihler de buna eklenince, Anazarbus tarihte farklı bir boyuta ulaşmış, bölgesel başkent konumuna ulaşmıştır¹⁸.

Özetle tekrar hatırlatmak gerekirse, Anadolu gibi büyük bir pazarın giriş kapısı olarak tanımlanabilecek liman ve geçitlerin Çukurova'da bulunması Tarsus, Anazarbus ve Aegeai kentlerinin önemini ortaya çıkarmaktadır. Deniz yoluyla gelen ticari metalar bu kentler üzerinden Anadolu'ya sevk edilmektedir.

ANTIOKHEIA'DAKİ FELAKETLERİN KILIKIA TİCARETİNE ETKİSİ

İmparatorluğun geneline oranla, MS 4-7. yy.'lar arasında Kilikia ve Doğu Akdeniz yerleşimlerinde daha hareketli bir iktisadî manzara ortaya çıkmasının özel bir nedeni olarak Antiokheia'da MS 6. yy.'da meydana gelen büyük felaketler gösterilebilir. 526 yılındaki büyük

¹⁷ Kilikia bölgesinde ve Doğu Akdeniz'de yoğunlaşan ticaret ve üretim artışının nedenleri hakkındaki detaylı bilgi için bkz. Murat Durukan, "Geç Antik Çağ'da Doğu Akdeniz'deki Ekonomik Gelişimin Nedenleri: İpek Yolu ve Baharat Yolu'nun Rolü, LR1 Amphoraları ve Kilikia'daki Diğer Kanıtlar", ADALYA XVIII, 241-257

¹⁸ İç savaşlar sırasında Anazarbos S. Severus tarafından bulunduğunu erkenden deklere ederken, Ziegler'e göre Tarsus başlangıçta Niger safında yer almıştır. İç savaşın sonunda Anazarbos'a bazı yeni unvanlar verilmiştir. Bunun yanı sıra, Niger sempatizanlarını yatıştırmak için S. Severus Tarsus'a ceza vermemiştir, Barbara Burrell, *Neokoroi, Greek Cities and Roman Emperors*, Brill, Leiden, Boston, 2004, s. 216

depremde Antiokheia'da 250.000 insanın öldüğü ve kentin yerle bir olduğu aktarılmaktadır¹⁹. İmparatorun cömert katkılarıyla tekrar inşa edilen kent 528, 531 (veya 534), 570, 580 ve 588 yıllarında bu büyük felaketi yeniden yaşamıştır²⁰. Daha sonra, 599 yılında meydana gelen büyük kuraklık dönemi, Filistin ve Suriye'deki zeytin ağaçlarının kurumasına ve bunu takip eden yılda ise haşere istilâsı nedeniyle zeytin ağaçlarının yok olmasına neden olmuştur²¹. MS 6. yy.'da her ne kadar Antiokheia çevresindeki köylerin büyümeye devam ettiği²² ve tarımsal üretimin en üst noktaya geldiği düşünülse de²³, bu olumlu düşünceler özellikle yüzyılın erken evreleri için daha geçerli olmalıdır. Yaşanan büyük depresyonlar sebebiyle, aynı yüzyılın ilerleyen evrelerinde Antiokheia'nın ticarî anlamda bazı aksaklıklar yaşayabileceği tahmin edilebilir. Takip eden yüzyılın başında ise önce İranlıların ve ardından da Arapların istilaları gerçekleşmiş, Antiokheia'nın ticari etkinliği kısa sürede yok olmuş ve pazardan çekilmiştir²⁴. Bu nedenle Antiokheia'nın en yakın komşuları olan Kilikia ve diğer Doğu Akdeniz atölyelerinin, bu dev metropolün İpek Yolu üzerindeki ticari faaliyetlerinde, MS 6. yy.'daki felaketlere bağlı oluşabilecek boşluklarını doldurmak üzere, yüksek kapasiteyle çalıştıkları önerilebilir.

SONUÇ

Bu manzaradan anlaşılacağı üzere, MS 4-7. yy.'lar arasında Doğu Akdeniz coğrafyasında, Bizans'ın en önemli ticari rotası ortaya çıkmıştır. Kilikia bölgesinin uzun sahil şeridi, bu ticarî güzergâhın ortasında yer aldığı için, kaçınılmaz olarak bölgede ticarî aktiviteler gelişim kaydetmiştir. Sahil şeridindeki liman kentlerinin birer uğrak merkezi olması, sahilin hinterlandında yer alan yerleşimlerin tarımsal üretime dönük faaliyetlerinin yüksek artış göstermesi ve ticaret hacminin en önemli göstergelerinden olan LR1 amphoralarının üretimindeki patlama bu durumun en açık göstergeleridir.

Kilikia'daki ticari aktivitelerin yüksek standartlara ulaşması, bölgedeki küçük büyük her yerleşime olumlu katkı yapmış olsa da, Doğu Kilikia'da bu durumdan en fazla yararlanan kentler arasında, Anazarbus, Aegeai ve Tarsus'u göstermek mümkündür. Aegeai ve Tarsus daha erken yüzyıllarda da önemli merkezlerdir. Ancak her üç kentin de Erken Roma Dönemi'nden itibaren kaydettiği büyük yükselişin temelinde, ticarî faaliyetler çerçevesinde oynadıkları stratejik rolün büyük önemi olduğu yadsınamaz bir gerçek olarak durmaktadır. Daha da açık ifade etmek gerekirse, Suriye kıyılarındaki Antiokheia veya Afrika kıyılarındaki Aleksandria kendi coğrafyaları için ne anlam ifade ediyorsa, Anadolu gibi büyük bir ticarî pazarın giriş kapıları olan bu üç kenti (Anazarbus, Aegeai ve Tarsus), aynı kapsamda değerlendirmek mümkündür.

¹⁹ Procopius, II.14.6

²⁰ John Hugo Wolfgang Gideon Liebeschuetz, *Antioch: City and Imperial Administration in the Later Roman Empire*, Oxford 1972, s. 129; Mohamed Reda Sbeinati - Ryad Darawcheh - Mikhail Mouty, "The Historical Earthquakes Of Syria: An Analysis of Large and Moderate Earthquakes from 1365 B.C. to 1900 A.D.", *Annals of Geophysics* 2005, Vol. 48, N. 3, s. 355-360

²¹ Glanville Downey, *A History of Antioch in Syria (From Seleucus to The Arab Conquest)*, Princeton 1961, s. 571, dn. 86; Hatice Pamir, "Antiokheia ve Yakın Çevresinde Zeytinyağı Üretimi ve Zeytinyağı İşlikleri", *Antik Çağda Anadolu'da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi (Olive Oil and Wine Production in Anatolia During Antiquity)*; Uluslararası Sempozyum Bildirileri, (06-08 Kasım 2008), Mersin 2010, s. 90

²² John Hugo Wolfgang Gideon Liebeschuetz, *Antioch: City and Imperial Administration in the Later Roman Empire*, Oxford 1972, s. 79

²³ Hatice Pamir, "Antiokheia ve Yakın Çevresinde Zeytinyağı Üretimi ve Zeytinyağı İşlikleri", *Antik Çağda Anadolu'da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi (Olive Oil and Wine Production in Anatolia During Antiquity)*; Uluslararası Sempozyum Bildirileri, (06-08 Kasım 2008), Mersin 2010, s. 90

²⁴ John Hugo Wolfgang Gideon Liebeschuetz, *Antioch: City and Imperial Administration in the Later Roman Empire*, Oxford 1972, s. 71 vd, 80; Hatice Pamir, "Antiokheia ve Yakın Çevresinde Zeytinyağı Üretimi ve Zeytinyağı İşlikleri", *Antik Çağda Anadolu'da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi (Olive Oil and Wine Production in Anatolia During Antiquity)*; Uluslararası Sempozyum Bildirileri, (06-08 Kasım 2008), Mersin 2010, s. 90

KAYNAKÇA

- Burrell, B. (2004). *Neokoroi, Greek Cities and Roman Emperors*. Leiden, Boston: Brill
- Casson, L. (2008). *Antik Çağda Seyahat (Travel in the Ancient World)* (Çev: Nalan Özsoy), İstanbul: MB Yayınevi.
- Downey, G. (1961). *A History of Antioch in Syria (From Seleucus to The Arab Conquest)*. US: Princeton University Press.
- Durukan, M. (2015). Geç Antik Çağ'da Doğu Akdeniz'deki Ekonomik Gelişimin Nedenleri: İpek Yolu ve Baharat Yolu'nun Rolü, LR1 Amphoraları ve Kilikia'daki Diğer Kanıtlar. *ADALYA*, XVIII, 241-257.
- Kozal, E. ve M. Novák (2013). Sirkeli Höyük A Bronze and Iron Age Urban Settlement in Plain Cilicia, *Der Anschnitt (Anatolian Metal IV)*, Beiheft 25, 229-238.
- Kreutz, N. (2011). Die Siedlung Auf Dem Sirkeli Höyük (Prov. Adana, in hellenistischer Zeit. In: A. Hoffmann, R. Posamentir & M. H. Sayar (eds.), *Byzas 14 - Hellenismus in der Kilikia Pedias*, İstanbul, 139-152.
- Levtchenko, M. V. (1999). *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi (Byzance Des Origines a 1453)* (Çev: Maide Selen). İstanbul: Özne Yayınları.
- Liebeschuetz, J. H. W. G. (1972). *Antioch: City and Imperial Administration in the Later Roman Empire*. UK: Oxford University Press.
- Lopez, R. S. (1945). Silk Industry in the Byzantine Empire. *Speculum*, 20(1), 1-42.
- Pamir, H. (2010). Antiokheia ve Yakın Çevresinde Zeytinyağı Üretimi ve Zeytinyağı İşlikleri. *Antik Çağda Anadolu'da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi (Olive Oil and Wine Production in Anatolia During Antiquity); Uluslararası Sempozyum Bildirileri*. 06-08 Kasım 2008, Mersin: Ege Yayınları, 75-96.
- Rosengarten, F. Jr. (1969). *The Book Of Spices*, New York: Livingston Pub.
- Sayar, M. H. (2001). Tarkondimotos Seine Dynastie, seine Politik und sein Reich. (Editör: E. Jean, A.M. Dinçol ve S. Durugönül). *La Cilicie : Espaces e Povoris Locaux Table ronde Internationale*, 373-380.
- Sbeinati, M. R., R. Darawchek ve M. Mouty (2005). The Historical Earthquakes Of Syria: An Analysis of Large and Moderate Earthquakes from 1365 B.C. to 1900 A.D.. *Annals of Geophysics*, 48(3), 347-435.
- Uhlig, H. (2000). *İpek Yolu, Çin ve Roma Arasında Eski Dünya Kültürü (Die Seidenstraße, Antike Weltkultur zwischen China und Rom)* (Çev: Alev Kırımlı), İstanbul: Okyanus Yayınları.